

УДК 821.111 – 312.4

Галина Шовкопляс (Київ)

Про містера Шерлока Холмса, джентельмена вікторіанської доби.

« - З кого ви писали Шерлока Холмса, містере Дойл?

- З кого, з кого... З самого себе – от з кого ».

З маловідомого інтерв'ю А.К.Дойла.

Дивні відносини склалися у сера Артура Конана Дойла з містером Шерлоком Холмсом - ворожі, навіть ненависні, ніби і не з літературним персонажем, а з живою людиною.

Сер Артур матеріально залежав від містера Холмса багато років: головний редактор журналу Стренд Мегезін платив Дойлу за кожне оповідання про Шерлока Холмса великі гроші. Ця залежність дратувала письменника.

Шерлок Холмс серед читачів був більш популярним, ніж той, хто його створив. Дехто з читачів навіть вважав Дойла літературним агентом Шерлока Холмса. Це письменника обурювало.

Одного разу сер Артур наважився і вбив ненависного вискокчу з ірландським ім'ям. Тоді він написав листа своїй матінці, великій шанувальниці Шерлока Холмса: «Люба матусю, я вирішив вбити Шерлока Холмса. Він відволікає мене від більш важливих справ»[8].

І сер Артур з насолодою втопив руками зловісного професора Моріарті Шерлока Холмса у Райхенбахському водоспаді: письменник з дружиною як раз відпочивав у Швейцарії і відвідав Райхенбахський водоспад.

Минуло більше ста років після вбивства, але й досі читачі, фанатичні шанувальники Шерлока Холмса, не можуть пробачити письменнику цей злочин. У сучасному виданні з промовистою назвою «Друг читача» в матеріалі з не менш промовистою назвою «Артур Конан-Дойл: «Я вбив цю скотину!» оглядачка з обуренням пише: «Після того, як він холоднокровно жбурнув Шерлока Холмса в Райхенбахський водоспад, його можна назвати Конан – Варвар. Не зупинило його і те, що жертва фактично витягла незнамого медика з безвісності, а також – з фінансової кризи.»[4].

Після скоєного злочину сер Артур Конан Дойл у захваті пише в своєму щоденнику: «Як я до цього не додумався раніше? У мене ніби крила вирости, мене ніби відпустили з в'язниці (в'язниці на ім'я Шерлок Холмс, най він буде тричі проклятим!) на свободу, на прекрасну свободу, де я можу робити все, що мені подобається, до чого я призначений наданим мені талантом і здібностями і в чому я обов'язково досягну успіху» [8].

Читачі тужили за загиблим. Джентельмени оздобили капелюхи чорними жалобними стрічками. Леді вбралися у жалобні сукні. Королева Вікторія прозоро натякала письменнику на його надмірну жорстокість. За неперевіреними чутками, королева написала Дойлу листа, в якому вмовляла письменника воскресити літературного героя.

Під вікнами Артура Конана Дойла як докір за вбивство шанувальники загиблого героя спорудили картонний надгробок: «Шерлок Холмс. Народився 6 січня 1854 року – загинув

4 травня 1891 року». І, що більш серйозно, двадцять тисяч передплатників журналу Стренд відмовились від передплати на видання.

Десять років «без Шерлока» були для Дойла відпочинком . Аж поки загиблий не надіслав письменнику листа: « Дурень ти дурень: ти катався в кебах , в яких не їздив жодний письменник. Віднині їдитимеш в омнібусах»[8]. Правда, пізніше з'ясувалося, що листа надіслав від імені Холмса приятель і земляк Дойла, його однокурсник, журналіст і письменник Джордж Баррі, літературний батько Пітера Пена – «хлопчика, який не хотів дорослішати»

Ані гнівні листи читачів, ані телефонні дзвінки з погрозами , що незабаром автор відправиться туди, куди він відправив свого героя, ані благання матінки, ані прозорі натяки королеви примусили автора воскресити літературного героя , а безгрошів'я . Повернення Холмса відбулося у квітні 1894 року в оповіданні «Порожній будинок», далі була друга повість холмсіани – «Собака Баскервілів».

Смерть автора не перервала життя персонажа: жоден з літературних героїв не веде такої активної післясмертної діяльності як Шерлок Холмс. Численні сіквели і пріквели , нескінченні екранізації, театральні вистави , наслідування та імітації на тему «Шерлок Холмс» стали звичним явищем . За числом екранізацій «Шерлок Холмс» потрапив до книги рекордів Гінесса – 210 разів. І це не фініш. Цілий грандіозний шоу - комплекс на чолі із «солодкою парочкою» - Холмсом і Ватсоном.

Вже не кажу про різні клуби , товариства , спільноти, а останнім часом – сайти, присвячені Шерлоку Холмсу, з гімнами на кшталт :

О Шерлок! Тебе воздаем мы хвалу!
Будь славен вовеки веков,
Любимый и мудрый бесстрашный герой
С британских седых берегов! [7].

Між іншим, гімн у товаристві виконують стоячи.

Не пасли задніх і дослідники. Тепер ми знаєм про Холмса все : освіта, родичі (брат Майкрафт, що уособлює цілий уряд Великої Британії, батько Холмса, який товаришував з Герценом, коли той жив в Англії), наукові дослідження і статті Холмса , а також брошури і задумані монографії Холмса, улюблена газета Холмса, афоризми Холмса («Це справа на дві люльки, Ватсоне!»). Всього фраз Холмса, які стали афоризмами , нарахували аж п'ятдесят дві (52!).

Увага! Фраза «Елементарно, Ватсоне!» належить не Шерлоку Холмсу , а вигадана пізніше, у радіовиставі 30- х років минулого сторіччя.

Доклали руку до досліджень і астрологи, завдяки яким ми знаєм Холмсове походження, місце та дату народження. Отже, Шерлок Холмс народився 6 січня 1854 року в Йоркширі. Батько – Сайгер (Зайгер) Холмс , мати – Вайолет Шерринфорд. Дойл ніколи не повідомляв про дату народження свого славетного персонажа, але в одному з оповідань вказав , що Холмсу щойно виповнилося тридцять три роки. Користуючись цією вказівкою ,

шанувальник Шерлока Холмса , добродій на ім'я Натан Л. Бенджес замовив астрологічну довідку , з якої походять попередні відомості [7].

Слід одразу зазначити, що Холмс за походженням (він другий син в родині після брата Майкрафта) і за освітою (закінчив Оксфордський університет) є джентельменом.

Отже , до першого «д»- детектив : в «Етюді у ясно – червоних кольорах» Холмс рекомендує себе: «Я детектив – консультант, якщо тільки ви розумієте, що це означає»[1,с18] - можна смілово додати «д» друге – джентельмен.

Відповідне походження, освіта і бездоганна поведінка свідчать про те , що маємо справу саме з джентельменом.

Холмс різнобічно розвинена особистість. Водночас талановитий скрипаль (професійно грає на скрипці, навіть сам створює музичні п'єси), гарний боксер, вправний фехтувальник, вмілий актор, блискучий хімік, він присвятив життя кар'єрі приватного детектива. Розслідуючи різні справи, якими забезпечують його клієнти, Холмс спирається не тільки на букву закону, але здебільшого на свої принципи, котрі у низці випадків замінюють бюрократичні параграфи. Інколи Шерлок Холмс дозволяє людям, що скоїли злочин, уникнути покарання («Вбивство у Еббі Грейндж»). Холмс не є полісменом або офіцером Скотланд Ярда. Він служить не державі з її чиновницьким апаратом , а людям, що до нього звертаються . Мета Холмса не звіт начальству чи підвищення по службі , а перемога у двобої зі злочинцем , реалізація себе як професіонала. Його неможливо принизити, як принижує кожен черговий префект Парижу комісара Мегре у поліцейських романах француза Жоржа Сіменона.

Самотній і незалежний мисливець, Шерлок Холмс покладається тільки на себе і свою майстерність, заробляє свій хліб своєю майстерністю і не чекає від держави милості - пенсії, щоб купити малесенький будиночок на Луарі і кожного дня аж до самої смерті вудити рибу.

На схилі років Холмс гордо удалиться в провінцію, у графство Суссекс, щоб займатися бджолярством і писати книгу, а додатково зруйнує німецьку шпигунську мережу і врятує в черговий раз рідне королівство.

Привабливість образу Шерлока Холмса, на мій погляд, на п'ятдесят відсотків полягає саме у його незалежності від людей та обставин. Холмс залежить лише від своїх принципів, а обов'язок його полягає у слідуванні цим принципам. Така позиція надає постаті легендарного детектива чари неоромантичної самотності. Чиновник не може врятувати світ. Йому можуть наказати світ врятувати. Тоді це буде не його власне рішення ,а наказ начальників. Шерлок Холмс кілька разів рятує окремих людей і людство за власним рішенням.

Можна симпатизувати старенькому дядечку Мегре і співчувати йому, але захоплюватися ним аж ніяк не можна.

Скільки б років не було Шерлоку Холмсу, їм завжди можна саме захоплюватися, бо нічого не чарує людей залежних як приклад незалежності майже абсолютної.

Подібний статус головного героя холмсіани закладає національну специфіку англійського класичного детективу, де «стрижнем, що організує сюжетні схеми і рух подій у

твори» являється детектив ,який служить не в поліції, а є абсолютно незалежним у своїх пошуках»[6]. Лінію незалежного детектива Шерлока Холмса продовжить в класичному англійському детективі у Честертона патер Браун, а в Агати Крісті – чарівний Еркюль Пуаро і симпатична стара панна міс Марпл.

Репутації Шерлока Холмса як джентельмена заважає лише атестація, надана Джоном Х. Ватсоном, доктором медицини, відставним офіцером військово - медичної служби щодо однобічності освіти та наукових інтересів Шерлока Холмса : «Шерлок Холмс – його можливості: знання літератури – ніяких, знання філософії – ніяких, знання астрономії – ніяких, знання політики – слабкі» [1, с.15].

Але протягом кількох наступних сторінок повісті сам Шерлок Холмс вщент розбиває звинувачення: читав Едгара Аллана По, вважає його Дюпена «примітивним типом», читав і твори Еміля Габорію , детектива Лекока з творів Еміля Габорію визначає як «жалюгідного недотепу», знає іноземні мови . Принаймні, слово «помста»(німецькою- «*rache*») зрозумів одразу: «*Rache* по-німецькому означає помста, отож не марнуйте часу на пошуки міс Рейчел»[1, с.31]. І це, не рахуючи тонкого знання музики – опери і всіх славетних виконавців того часу, здебільшого скрипалів(згадуються Норман Неруда і Сарасата). В оповіданні « Левова грива» з циклу «Архів Шерлока Холмса», творі написаному від імені Шерлока Холмса, Холмс пояснює свою чергову перемогу таким чином: «Я всеїдний читач з дивовижно чіпкою до дрібниць пам'яттю»[2, с.243].

Шерлок Холмс є втіленням усіх чеснот джентельмена вікторіанської доби, починаючи від ,за словами доктора Ватсона, «майже котячої охайності» в одязі – «ви знаєте мої скромні потреби - трохи хліба і чистий комірць» [1, с.233] до ґрунтовних принципів джентльменства – стриманості, вишуканих манер, уміння панувати над собою і над життєвими ситуаціями , у які потрапляє, відданість незмінним звичкам, вміння зберігати спокій за будь - яких обставин.

Джентельменським показано ставлення Шерлока Холмса до жінок. Він визнає таланти і здібності Айріні Едлер, навіть захоплюється нею: «І все ж одна така жінка для нього існувала, це була покійна Айріні Едлер, особа з сумнівною й не зовсім бездоганною репутацією»[1, с.110]. Холмс співчуває маленькій місіс Сент - Клер: «Страшенно не хочу зустрітися з нею , Ватсоне , бо поки ще нічого не можу повідомити їй про її чоловіка» [1, с.206]. Намагається врятувати дівчину, що закохалася у негідника: « Мені було її шкода. Я на певну мить уявив її своєю донькою.» [2, с.139].

Ключовим словом всіх циклів холмсіани є слово « Лондон», починаючи із зізнання Шерлока Холмса в одному ранньому оповіданні: «Моя пристрасть – досконало вивчати Лондон» [1, с.145].

Лондон вікторіанської доби постає в холмсіані як тло розслідувань Холмса і водночас - контекст епохи. Це місто дихає не тільки сивою давниною, але й прихованими пристрастями, жахливими злочинами, таємними збоченнями.

Ані перше, ані друге, ані третє не стане явним ,аж поки не порушить плину звичайного життя. Тоді воно буде об'явлено поза законом, і почнеться довга боротьба, внаслідок якої Добро переможе.

Туманними вулицями вікторіанського Лондона вештається зловісний Джек Різник: 31 серпня 1888 року в Уайтчепелі на Бокс – Роу - Стріт була знайдена його перша жертва – сорокадворічна лондонська повія Мері Енн Ніколз, яка брала за свої послуги лише кілька пенсів, хронічна алкоголичка і матір п'ятьох дітей.

Нічним Лондоном при світлі газових ліхтарів пересувається інша зловісна істота – експериментально створена доктором Джекілем сублімація злої половини його людської натури – містер Хайд.

В 1883 році у лондонській підземці був здійснений перший теракт: вибухнула підкладена терористами бомба.

До Лондону прибуває з Трансильванії таємничий і стражденний вампір граф Дракула для того, щоб згубити нещасливу Мінну і востаннє зійтися у двобої з Ван Хельсінгом.

У 1889 році відбувається зустріч Дойла з Оскаром Уайлдом. На той час Уайлд пише «Портрет Дориана Грея», Дойл – «Знак чотирьох».

В нашому дослідженні про Шерлока Холмса досі була відсутня рубрикація **«вороги»**. Саме у зображенні ворогів Холмса відзеркалилося головне дослідження літератури доби пізнього вікторіанства - експеримент над природою людини, випробування людини вірусами Зла.

У 1885 році Роберт Льюїс Стівенсон видає повість «Дивний випадок з доктором Джекелем і містером Хайдом», маленький твір, якому судилося довге літературне життя.

У «Докторі Джекелі й містері Хайді» Стівенсон продовжує на новому рівні, почату ще романтиками, тему амбівалентності людської природи: титанічна боротьба людини зі Злом всередині себе постає проблемою не винятковою, яскравою, обраною особистості літератури романтизму, а будь-якої людини. Шизофренічне роздвоєння людської натури (кожен має в собі добропорядного доктора Джекеля і зловісного містера Хайда) стає діагнозом сучасного людства.

Видатний англійський журналіст Абрахам (Брем) Стоукер вславився однією книгою – романом «Дракула» (1897), де поміж нагромадження всіляких готичних жахів проходить проста думка: Зло, як прикладом вампіризм, може бути нав'язане людині зовні.

Дойл долучився до пошуків англійської літератури свого часу, створюючи образи ворогів Шерлока Холмса: професора Моріарті – інтелектуала зі згубними нахилами «Наполеона кримінального світу», полковника Морана – людини шляхетного походження, який одного дня став на злочинний шлях, «подібно до того, як дерева зростають нормально до певної висоти, а потім раптово виявляють у своєму розвитку потворне відхилення від норми» [3, с. 253], колекціонера китайської порцеляни і власних злочинів барона Адельберта Грюнера з оповідання «Випадок з високоповажним клієнтом».

Варіації на тему подвійної природи людини, наявності в світі категоріального Зла, що інфікує людську натуру продовжуються і в останніх циклах холмсіани. В «Архиві Шерлока Холмса. Справа четверта» розробляється актуальна для літератури 10-20-х років минулого століття тема вдосконалення людської природи і досягнення вічної молодості за допомогою науки.

В фіналі оповідання «Випадок з людиною , що повзала навкарачки» Холмс виголошує монолог гідний булгаковського професора Преображенського: «Той, хто бажає піднятися вище шаблени, що відведена йому долею, тільки опускається нижче. Знайдуться інші вчені, які вигадають інші засоби. Це дуже небезпечно для людства. Уявіть собі, у який смітник перетвориться наш світ»[2,с.86] .

Таким чином , досконалий джентльмен вікторіанської доби містер Шерлок Холмс , улюбленим заняттям якого є «поринання у старі книжки та музичні імпровізації»[2,с 107]), протистоїть і перемагає не банальних злодюжок – крадіїв, дрібних шахраїв і примітивних дуриків, а носіїв сублімованого Зла. «Досі моя розшукна робота обмежувалася цим світом. В міру своїх скромних сил я боровся із злом, але кинути виклик самому прабатькові Зла було з мого боку , мабуть, занадто великим зухвальством»[1,с.292], – сказав Холмс у повісті «Собака Баскервілів». І тем не менше, саме Холмс бореться зі Злом з великої літери, надаючи кожному читачеві «потужну позитивну енергію віри в Добро з великої літери, наповнюючи їх душі солодким тремтінням дотику до таємниці» [9,с.8].

Бібліографія.

1. Артур Конан Дойл Людина з Бейкер - Стріт. Повість та оповідання. - Київ: Дніпро, 2001, С.447./ Дойл Артур Конан Людина з Бейкер - Стріт. Повість та оповідання. - Київ: Дніпро, 2001, С.447.
2. Артур Конан Дойл Архив Шерлока Холмса. – Харьков – Белгород: издательство Клуб семейного досуга, 2010, С. 317./ Дойл Артур Конан Архив Шерлока Холмса. – Харьков – Белгород: издательство Клуб семейного досуга, 2010, С. 317.
3. Артур Конан Дойл Голубой карбункул. - Спб. : «Детская литература», Санкт – Петербургское отделение «Принтест», 1992, С.623. / Дойл Артур Конан Голубой карбункул. - Спб. : «Детская литература», Санкт – Петербургское отделение «Принтест», 1992, С.623.
4. [http:// www.fantlab.ru](http://www.fantlab.ru)
5. Антоніна Окініна «Артур Конан – Дойл: «Я вбив цю скотину!» // Друг читача, 28 грудня 2009 року // [vsi.knygy.net.ua/ review/ 579.](http://vsi.knygy.net.ua/review/579/)/ Окініна Антоніна «Артур Конан – Дойл: «Я вбив цю скотину!» // Друг читача, 28 грудня 2009 року // [vsi.knygy.net.ua/ review/ 579.](http://vsi.knygy.net.ua/review/579/)
6. [htt: //webpages.charter.net/ klinger/ Chrotabl.htm](http://webpages.charter.net/klinger/Chrotabl.htm).
7. Надежда Воронова Любимые герои. Шерлок Холмс.//[www.bibliogid.ru/ heroes/ lubimye.sherlockholms./ htm.](http://www.bibliogid.ru/heroes/lubimye.sherlockholms./htm/)/ Воронова Надежда Любимые герои. Шерлок Холмс.//[www.bibliogid.ru/ heroes/ lubimye.sherlockholms./ htm.](http://www.bibliogid.ru/heroes/lubimye.sherlockholms./htm/)
8. [www.sherlock](http://www.sherlock-holmes.co.uk/home.htm) – holmes.co.uk/home.htm.
9. В.Г.Гитин. Предисловие. // Артур Конан Дойл Архив Шерлока Холмса. – Харьков-

Белгород: Издательство Клуб семейного досуга, 2010, С.317. / Гитин В.Г. Предисловие. // Артур Конан Дойл Архив Шерлока Холмса. – Харьков- Белгород: Издательство Клуб семейного досуга, 2010, С.317.

Анотація.

У статті розглянуто образ Шерлока Холмса, головного героя циклу творів англійського письменника Артура Конана Дойла, так званої холмсіани, не тільки як образ знаковий світового детективу, світової культури в цілому, але як образ достатньо типовий для літератури свого часу. Твори Артура Конана Дойла, які циклізуються навколо образу головного героя, вписані у контекст пошуків англійської літератури доби пізнього вікторіанства і поділяють загальні тенденції, що були притаманні цієї літературі.

Ключові слова: образ, автор, контекст, літературний герой, детектив, вікторіанська доба, «лондонська проза».

Аннотация.

В статье рассмотрен образ Шерлока Холмса, главного героя цикла произведений английского писателя Артура Конана Дойла, так называемой холмсианы, не только как образ знаковый для мирового детектива, мировой культуры в целом, но и как образ достаточно типичный для литературы своего времени. Произведения Артура Конана Дойла, которые циклизуются образом главного героя, вписаны в контекст поисков английской литературы эпохи позднего викторианства и разделяют общие тенденции, присущие этой литературе.

Ключевые слова: образ, автор, контекст, литературный герой, детектив, викторианская эпоха, «лондонская проза».